

A DRÁGASÁG

A DRÁGASÁG lényegében nem jelent mást, mint aránytalanságot az elsődrendű életszükségleti javak árai és a széles néprétegek jövedelmének alakulása között. E szerint drágaság lenne akkor, ha a jövedelmek esnének, miközben az árak változatlanok maradtak, vagy akkor is, amikor az árak esnek, de a jövedelmek még jobban. Ilyen helyzetekre azonban nem szoktunk gondolni, amikor drágaságról beszélünk, mert ehhez az elnevezéshez mindig hozzáfűzzük az árak emelkedésének képzetét, következésképpen ez be akár változatlan jövedelmek mellett is, akár pedig úgy, hogy a jövedelmek emelkednek ugyan, de nem olyan mértékben, mint az árak.

Drágaságon tehát mindig áremelkedést értünk, akár emelkednek egyidejűleg a jövedelmek, akár nem. De még ezen túl is lehet mennünk, mert hajlandók vagyunk drágaságról beszélni minden áremelkedés mellett, tehát még akkor is, amikor a jövedelmek emelkedése az árak emelkedése mögött nem marad el, sőt talán azt még felül is múlja. Így kapcsolódik megállapításunk egyoldalúan csak az árak emelkedéséhez és beszélünk drágaságról olyankor is, amikor a jövedelmek egyidejű emelkedésénél fogva nem helyénvaló, viszont nem emlegetjük a drágaságot olyankor, amikor az árak és jövedelmek viszonya indokolttá tenné, csak éppen ez az aránytalanság nem az árak emelkedésének kíséretében jelentkezik.

Az árak emelkedésének többféle esete van. E szerint különbséget kell tennünk az egyes áremelkedések között, amelyeknek előzményei és következményei nem egyenlők. Még ha csak azokra az esetekre korlátozzuk is figyelmünket, amikor a jövedelmek elmaradnak az árak emelkedése mögött és így joggal beszélünk drágaságról, akkor sem tarthatjuk mindegyik drágaságot egyenlő jelentőségűnek. Az olyan drágaság, amely csak átmeneti állapotot jelent és elkerülhetetlennek látszik egy jobb helyzet kialakulásának útján, nyilvánvalóan nem részesülhet olyan kedvezőtlen elbírálásban, mint az a drágaság, amely csak rosszabbodhatik és így a legnagyobb aggodalomra adhat okot. Persze lehet vitatkozni azon, hogy a drágaság akármelyik alakja valóban elkerülhetetlen és szükséges-e, de aszerint, amint a drágaság bizonyos jelentkezését kevésbé, másikat pedig jobban kifogásolhatjuk, mégis csak különbséget fogunk tenni az egyes esetek között.

Miután a drágaságot az árak emelkedéséhez kötjük és az árak emelkedésének vizsgálata az, amely a drágaság magyarázatát is lehetővé teszi, a továbbiakban mindenekelőtt nem magát a drágaságot, hanem az árak emelkedését fogjuk tárgyalni.

Az árakat a vevők és eladók megegyezése határozza meg, vagyis a vevőnek vásárlóképességüktől függő kereslete és az eladóknak árukészletüktől függő kínálata. Ha az árak emelkednek, az csak annak a következménye lehet, hogy a kereslet és a kínálat viszonya megváltozott, mégpedig úgy, hogy a kereslet a kínálatnál viszonylag nagyobb lett. Ez az az eset, amikor változatlan kínálat mellett a kereslet nő, vagy mindketten megnőnek, csak éppen a kereslet jobban. De ez fordul elő akkor is, ha változatlan kereslet mellett a kínálat csökken, vagy mindketten csökkennek, csak éppen a kereslet kevésbé. Ezek az összefüggések határozzák meg az áremelkedések különböző eseteit, úgyhogy az áremelkedések egyszer a kereslet kiterjedésével, másszor pedig a kínálat összehúzódásával jönnek létre, vagy éppen a kereslet kiterjedése és a kínálat összehúzódása egyszerre következik be.

A kereslet és kínálat viszonyából adódóan az árak emelkedésének három főesetét különböztethetjük meg. Ezek a következők:

1. A kereslet és a kínálat egyaránt kiterjed, csak éppen a kereslet növekedése nagyobb. Ez a konjunktúrák áremelkedés esete, a gazdasági fellendülés piacképe.

2. A kereslet kiterjed, míg a kínálat részleges és időleges kiterjedés után eleinte változatlan marad, majd fokozatosan összehúzódik. Ez a pénzszaporítás következményeként szokott jelentkezni, tehát az infláció piacképe.

3. A kínálat összehúzódik, viszont a kereslet eleinte változatlan marad, később pedig fokozatosan, kiterjed. Ez a háborús gazdaságra jellemző, a hadviselő ország jellegzetes piacképe.

Az árak emelkedésének rendes esete a konjunktúráváltásban következik be, amelynek során az utolsó másfél évszázad folyamán a magas és alacsony árak időszakai, az áremelkedések és áresések rendszeresen váltogatták egymást. Ez a konjunktúráváltás fellendülés és pangás között a tőkeuralmi gazdasági rend szerves tartozékának látszik és rajta keresztül ment végbe az a nagy gazdasági haladás is, amely az utolsó másfél évszázadot jellemezte. Innen ered az a felfogás, hogy az önmagában nem kívánatos konjunktúráváltás a gazdasági haladás szükséges feltétele, vagyis hogy nélküle nincs haladás. A fellendülés nyereségének egy része minden rákövetkező pangással ugyan veszendőbe megy és kívánatos volna ezt a veszteséget elkerülni, vagy legalább is csökkenteni. Ha ellenben a pangásnak ez a megelőzése a fellendülés megakadályozására vezetne, akkor kétségtelen nyereségtöbbletet áldozna fel, ami nyilván szintén nem kívánatos. A konjunktúrák fellendülésben az általános áremelkedésnek olyan esetét találjuk meg, amelynek gazdasági mérlege a belőle származó áresés ellenére is kedvező.

A fellendülésre következő pangásból következtetni lehet arra, hogy a fellendülési irányzatot túlhajtották. A fellendülés áremelkedésére következő áresés mutatja, hogy az áremelkedés túlzott volt. Hajlamosak vagyunk arra, hogy ezt a túlhajtást a fellendülést nyomon kísérő pénzszaporításnak tulajdonítsuk. Kétségtelen, hogy a pangás áreső irányzata idején a pénzforgalom, nevezetesen a pénzmennyiség is összezugszorodik. Annál kétségtelenebb, hogy a konjunktúráváltások alkalma és indítéka nélkül beálló pénzszaporítás és árúkereslet túlhajtására és vele túlzott áremelkedésre vezet, amelyet azonban nem kísér nyomon a kínálat megközelítő növekedése, sőt a kínálat még össze is húzódik, úgyhogy a tisztán monetáris okokból származó áremelkedés csak még nagyobb lesz. A konjunktúrák áremelkedés a gazdasági fellendülés eszközének is mondható. Ezzel ellentétben az inflációs áremelkedésnek sem érdeme, sem mentsége nincsen. Előfordultak helyzetek, amikor az elkövetett hibák az infláció útjának követését elkerülhetetlenné tették. Ilyen volt az előző világháború, amikor a háború pénzügyi fedezésének legfőbb módját csak a pénzhigításban tudták megtalálni. Ezt az inflációt a háború után sem sikerült megállítani, amiben mindenestre a háborút befejező békeszerződéseknek is részük volt. De még a győztes Franciaország is csak 1926-ban volt képes az inflációból kilábolni. Anglia pedig az 1925-ben békeparitásra visszavitt angol font érték-

rendszerébe átvitte az infláció háborús államadóságait és az inflációs munkabérek, ami aztán tevékenyen hozzájárult ahhoz, hogy az angol font 1931-ben letért az aranyalapról.

Az előző világháború tapasztalatai folytán átment a köztudatba az a felfogás, hogy a háborús áremelkedésnek tulajdonképpeni rúgója a pénzszaporítás, vagyis a háborús áremelkedés tipikus példája a monetáris okokból létrejövő áremelkedésnek. Ezzel ellentétben a most folyó háborúban minden hadviselő ország óriási erőfeszítéseket tesz az infláció elkerülésére, elvileg pedig kétségtelen, hogy a háború költségeinek fedezéséhez az infláció eszköze nem szükséges, sőt teljesen el is kerülhető. Ha ellenben a háborús gazdaság képéből az infláció eszközt kiküszöböljük is, az még nem jelenti egyúttal azt is, hogy az áremelkedés minden indítékát is sikerült hatástalanná tenni. Az infláció elkerülésével ugyan elmarad a pénzszaporításnak az árukeresletet növelő hatása, tehát az áremelkedés a kereslet növekedése miatt még nem következik be. A nemzetgazdaságnak a hadijavak termelésére való átállítása azonban a nemzeti termelés egészének csökkenése nélkül is csökkenti a fogyasztási javak termelését és ezzel a polgári szükségletek kielégítésére alkalmas javak kínálatát. A nemzeti termelés változatlan marad és a nemzeti jövedelem összege sem változik, tehát az ebből az állandó helyzetből származó árukereslet is megmarad. És mégis a vele szemben fellépő kínálat csökken. Ez az eltolódás adja meg a háborús áremelkedés tipikus feltételeit, infláció nélkül is. A nemzeti termelésnek nem a mennyisége, hanem az összetétele változik meg. Ezt a nemzeti termelési eredményt továbbra is annak a nemzeti jövedelemnek kell megvásárolnia, amely ebből a termelési eredményből származik. A nemzeti jövedelem azonban ennek a termelési eredménynek csak azt a részét fogja megvásárolni, amely fogyasztási javakból áll, míg a hadijavakat az államnak kell átvennie. Már pedig ha a fogyasztók az egész nemzeti jövedelem árán a nemzeti termelési eredményeknek csak egy hányadát kitevő fogyasztási javakat vesznek meg, akkor ezeknek a javaknak az árai oly mértékben emelkedhetnek, mint amily mértékben a nemzeti termelési eredmény a fogyasztási javak mennyiségét meghaladja. Ezzel a fogyasztási javak értéke egyenlővé válik az egész nemzeti jövedelemmel s most az államon a sor, hogy az egész áremelkedést adóban elvegye, hogy ezzel a birtokába kerüljön a nemzeti jövedelem azon hányadának, amely a nemzeti termelés egészéből a hadijavak hányadának megfelel. Ha ezt az ártöbbletet adóban elvenni nem sikerül, akkor adóban vagy kölcsön útján kell az államnak megszereznie. Ez az összefüggés magyarázza meg, hogyan származik a háborús áremelkedés a fogyasztási javak szükségességéből infláció nélkül is és hogyan juthat e mellett az állam a nemzeti jövedelem azon részének birtokába, amelyre neki a hadviselés folytatása céljából szüksége van.

Ha a hadviselő állam ezt a módot eredménnyel nem választhatja, akkor részére más lehetőség nem kínálkozik, mint a háborús áremelkedés megakadályozása. Minden más háborús áremelkedés ugyanis, amely nem az állam adóbevételeit és kölcsönvételeit gyarapítja, az infláció elkerülését nehezíti meg. Mivel az ilyen háborús áremelkedés még infláció nélkül is csak hátrányos megítélésben részesülhet, mert hasonló ahhoz a telekértékemelkedéshez, amelyet a tulajdonos érdeme nélkül hatósági intézkedést hoz létre, azért ezt az „unearned increment”-et az egész vonalon meg kell akadályozni, ha komoly gazdasági hátrányok nélkül lehetséges.

Láttuk, hogy az évi nemzeti jövedelem változatlan árak mellett a nemzeti termelés eredményének értékével egyenlő. Viszont a polgári fogyasztás rendelkezésére álló árumennyiség a hadianyagtermelés miatt korlátozva van és áremelkedés esetén sem növelhető számottevő mér-

tékben. Az áremelkedés tehát kevésbé e javak mennyiségét, mint inkább csak e javaknak a fogyasztók között való szétosztását érinti és pedig minden áremelkedéssel aránytalanabbá teszi a fizetőképesebb fogyasztók javára. Ezt még az árak rögzítése sem tudja eléggé megakadályozni, úgyhogy az elsőrendű szükségleti javak szétosztását az árak rögzítésén felül még jegyrendszerhez is kell kötni. A fogyasztási javak áremelkedése a hadijavak árait is befolyásolja, nevezetesen azok áremelkedését is kikényszeríti, úgyhogy a hadiköltségek viselése a hadviselő állam részére csak annál terheesebbé válik és annál nehezebben szerzi meg a nemzeti jövedelemből azt a hányadot, ami a nemzeti termelés eredményéből a hadijavak termelésére esik.

Minden szempont tehát a mellett szól, hogy a hadviselő államnak a háborús áruhiányból származó kínálatcsökkenés áremelő hatását közömbösítenie kell. Meg lehet állapítani, hogy ez a törekvés a hadviselő országokban mindent megnyilvánul, mégpedig jelentékenyebb eredménnyel, mint az előző világháború folyamán. Ennek ellenére meg kell azonban állapítani azt is, hogy az árak emelkedését teljesen megakadályozni mégsem sikerül. Az 1939 augusztus végétől 1941 márciusáig az egyes országokban a nagykereskedelmi árak indexe a következő emelkedést mutatja:

Németországban	104
Egyesült Államokban.....	113
Kanadában	118
Japánban	119
Argentínában	122
Hollandiában	127
Magyarországon	131
Bulgáriában	135
Nagybritanniában	149
Svédországban	152
Svájcban	158
Dániában	178
Jugoszláviában.....	202

Látható, hogy az áremelkedés megakadályozásában a semleges országok nem voltak feltűnően eredményesebbek, mint a hadviselő országok. Az áremelkedés megakadályozása elvileg inkább járhat eredménnyel olyan országban, amely a nemzetközi piactól függetlenítheti magát, mert nyilván csak a belső piac az, amely fölött minden államnak teljes hatalma van, míg a nemzetközi piac áralakulása még a belső piacukat szabályozó felek között is megőrzi a szabad forgalomnak és ezzel a szabad áralakulásnak bizonyos mértékét. Innen ered, hogy minden ország rögzített árrendszerén az első részt a nemzetközi forgalom üti, mégpedig elsősorban a külföldről behozott áruk árai, majd pedig a külföldre kivitt áruk árai is. A külföldről behozott áruk árainál szerepet játszik az is, hogy a háborús áruhiány mellett minden ország behozatali szükséglete nő, kiviteli képessége pedig csökken. A háború növeli a nemzetközi kereskedelem kockázatát, ami inkább a kínálatot, semmint a keresletet teszi tartózkodóvá a nemzetközi piacon. A háború a nemzetközi piacot meg is szűkíti, mert nemcsak a hadviselő országok egymás közötti forgalmát szünteti meg, hanem egyes közlekedési útvonalakat teljesen kikapcsol a nemzetközi forgalomból. Ez pedig legalább is a szállítási költségek és a szállítási határidők növelésével jár. Az importjavak árainak illetően emelkedése egyben már az exportjavak áremelkedését is jelenti, mert hiszen amit az egyik ország mint importot kap, azt a másik ország mint exportot küldi. De még ha eltekinthetnénk is attól, hogy minden importáru egyben exportáru is, akkor sem jutnánk más eredményre, mint arra, hogy az importárak emelkedése egyben az exportárak emelkedését is magával hozza. Ha ugyanis egy ország az importját drágábban kénytelen megfizetni, akkor ennek fedezésére kénytelen a saját exportárait emelni, még ha egyébként nem használta volna is ki a nemzetközileg kínálkozó alkalmat. A változat-

lanul tartott belső árszínvonalat tehát a nemzetközi forgalomból kifolyólag úgy az import javaknak, mint az exportjavaknak áremelkedése megingatja. Tudjuk azonban az 1931. válságévet követő időkből, hogy a belső piacot abban az esetben, ha a behozatal és a kivitel értékét egymás közt cserekereskedelmi alapon külön elszámoljuk, akkor eddig a határig a belső piacot a külkereskedelmi áringadozásoktól függetleníteni lehet. Csakhogy míg akkor a nemzetközi áresésektől kellett a belső piacot mentesíteni, most a nemzetközi áremelkedés hatásától kell megvédeni. A feladat azonban elvileg mindkét esetben ugyanaz.

A nemzetközi forgalomnak a belső piachoz való viszonyával rokon vonásokat mutat az a viszony, amely a mezőgazdasági termelés és a belső piac között fennáll. A mezőgazdasági termelés ugyanis messzemenően önállótól és ebben a mértékben minden piactól független. Ezért a mezőgazdasági termelés a piaci árakkal szemben is aránylag érzéketlen, magas árakra nem terjed ki, alacsony árakra nem zsugorodik össze oly mértékben, mint a kizárólag piacra utalt ipari termelés. Az 1932 körüli mezőgazdasági áresést például nem a mezőgazdasági termelés összehúzódása tette jóvá, hanem a vezető mezőgazdasági országok sorozatos rossz termései. Ha azonban a mezőgazdasági termelés nagyságát a piaci árak kevésbé befolyásolják is, annál nagyobb hatásuk van arra, hogy ebből a termelésből mit hoz piacra a mezőgazdaság? Kedvezőtlennek ítélt árak mellett ugyanis a piactól elvont termékeket saját gazdaságában használja fel, mégpedig nemcsak maga fogyaszthatja el a gazda házanépével, hanem állataival is feleltetheti. Így aztán amit a mezőgazdaság a piactól visszatart, nemcsak időlegesen vész el a közfogyasztás számára, hanem véglegesen is elveszhetik. Ez pedig annál súlyosabban eshetik latba, mert hiszen az elsőrendű közszükségleti javak legnagyobb részét éppen a mezőgazdasági termelés szolgáltatja. Épp ezért az árszínvonal tartása szempontjából nagy jelentősége van annak, hogy a mezőgazdasági árak ne emelkedjenek. Ha bármely mezőgazdasági termény áremelkedését megengedik, ez könnyen maga után vonja a többi, mégpedig nem annyira azért, mert a földek az egyik termelésről a másikra átállíthatók, mint inkább azért, mert az egyes termények a felhasználásban helyettesíthetők egymást. Így vonja például maga után a búza áremelkedése a többi gabonafélékét és a burgonyáét is. (A mezőgazdasági áremelkedés megelőzése természetesen csak akkor sikerülhet, ha az ipari árakat is rögzítjük.) Másrészről kívánatos, hogy a mezőgazdasági eladási készségét fokozzuk, ami akkor jelentkezik, ha akár iparcikkek vásárlása, akár pedig adófizetés céljából pénzre van szüksége a mezőgazdaságnak. Ha még így sem lehet a piacnak elsőrendű életszükségleti javakkal való ellátását biztosítani, akkor nem marad más hátra, mint az árukészletek hatósági igénybevétele, de ennek aztán gyorsan, erélyesen és kedvezések nélkül kell végbe mennie. Az iparcikkek árainak rögzítése nélkül azonban ezt az igénybevételt a mezőgazdaság mindig egyoldalúnak és méltánytalannak érzi, ami az igénybevétel eredményességére is kihat. Ugyanígy egyoldalúnak és méltánytalannak látszik, ha az egyik mezőgazdasági termény áremelkedését megengedik, a másikat pedig hasonló áremelkedés nélkül hatóságilag igénybe veszik.

Az árszínvonal tartásának sarkpontja azonban a termelési költségek kérdése. Még a mezőgazdasági termelés az, amely a termelési költségek változásával szemben a legkevésbé érzékeny. Éz onnan van, hogy a mezőgazdaságba fektetett tőkét a legnehezebb kivonni onnan és épp ezért a rövid lejáratú elhelyezést kereső tőkék sem húzódnak a mezőgazdaság felé. A mezőgazdaság aránylag sok saját ingatlan tőkével és aránylag kevés idegen ingó tőkével dolgozik, úgyhogy nagyobb áreséseket kibír összehúzódás és ráfizetés nélkül, mint az ipar vagy a kereskedelem. Nem is dolgozik a mezőgazdaság olyan pontos költségszámí-

tással, mint azok a termelési ágak, amelyeknek piacra utaltsága és a piaci áralkulással való kapcsolata nagyobb. Minden saját tőkével dolgozó vállalatra jellemző, hogy önköltségeinek kiszámításánál saját tőkéjének kamatozásától el is tekinthet. Az ilyképpen mutatkozó különbségek ellenére is általános tétel marad azonban, hogy minden termelés önmagát éli fel, ha a termelési költségeit megkeresni nem tudja. A rögzített árak tartása tehát abban a pillanatban nehezül meg, amint a termelési költségek az árak színvonalát túllépik és ezek a költségek már vissza nem szoríthatók. A termelési költségek magassága két tényezőtől függ: az egyik a termelési költségelemek ára, a másik pedig e termelési költségelemek felhasznált mennyisége. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a termelési költségek magassága nemcsak a költségárak magasságával, hanem a felhasznált termelési költségelemek mennyiségével is változik. Minden elszigetelt áremelkedés az árrendszer összefüggésénél fogva más árakra is kihat. Az egymás helyettesítésére alkalmas, vagy egymást kiegészítő javak összefüggésén kívül minden ár összefügg a másikkal a termelési rokonság elvénél fogva, mert az összes javak felmenő ágon, termelési költségelemek azonossága folytán, rokonok egymással. Minél több áru termelési költségeiben jelentkezik egy ár, minél nagyobb hányada a termelési költségeknek ez az ár, annál általánosabb hatása van ez ár minden emelkedésének az egész árszínvonalra. Ez teszi érthetővé, hogy abban a pillanatban, mihelyt az árak sorozatosan túrt emelkedése a megélhetési költségeket érzékenyen kikezdi, a munkabérek általános emelése is elkérülhetetlenné válik és a munkabérek emelése minden ár további emelkedését indítja meg, vagyis a lavina megindul és csak nagy ügyvel-bajjal lehet feltartóztatni. A termelési költségelemek egységárainak emelkedésén kívül a költségelemek mennyiségi növekedésének is áremelő hatása van, valahányszor kevésbé megfelelő pótanyagok vagy költségesebb előállítású műanyagok igénybevételére szorul a termelés, vagy pedig költségesebb termelési eljárásokhoz kénytelen folyamodni, mert az olcsóbb eljáráshoz szükséges anyagok vagy eszközök hiányzanak.

Nem lehet tehát lebecsülni a nehézségeket, amelyek az árszínvonal tartásának útjában felmerülnek. De a nehézségek leküzdése megéri a fáradságot, mert minden le nem küzdött nehézség újabbakat és nagyobbakat szül. Az áremelkedés megengedése az árukínálatot tartózkodóvá teszi, mert további áremelkedésre számít és ezért a várható nagyobb nyereség reményében áruit a piactól elvonja, tehát a jelentkező áruhiányt még fokozza. Ha a fogyasztási javak szükségessége csak rövid átmeneti jelenség volna, akkor az áruvisszatartás még üdvös is lehetne, mert kiegyenlítően hatna a következő nagyobb szükség és a jelen kisebb szükség időszaka között, vagyis az áruellátást egyenletesebbé tenné. De háborús gazdaságban, amikor számolni kell azzal, hogy a háború tartama alatt az áruhiány mindegyre fokozódik, a spekulatív áruhalmozás állandó jelenséggé lehetne a háború egész tartamára és így a piac ellátottságát tartósan kisebbé tenné egészen a háború végéig, vagyis addig, amikor az áruhiány már fokozatosan csökken. Ilyen körülmények között pedig az áruhalmozás minden közgazdasági haszon nélkül csak kárral jár, vagyis társadalomellenes cselekedet.

A folytatólagos áremelkedés azonban az árukeresletre sem téveszti el a maga káros hatását. A fokozódó áruhiánytól és a további áremelkedéstől való félelem arra bírja a fogyasztókat, hogy felesleges árukészleteket halmozzanak össze, amivel az áruhiányt és az áremelkedést is csak növelik. Ugyanakkor pedig a felesleges mennyiségben beszerzett készleteket úgy tekintik, mint amelyeket érintetlenül meg kell tartani és ennek következményeképpen nagyobb mennyiségek romlanak el és válnak a fogyasztás számára teljesen használhatatlannokká. Békegazdaságban az áremelkedésnek volna az a gazdaságpolitikai rendeltetése, hogy a keresletet tartózkodóvá tegye; háborús gazdaságban azonban az áremelkedés csak a kereslet túlhajtását idézi elő. Minél kisebb az áremelkedés, annál költségesebb a kínálat részére az áruhalmozás és annál kevésbé csökken az árukészlet a piacon. Az áremelkedés

meggátlása és az áru kínálat fenntartása a kereslet túlhajtásának is elejét veheti és akkor a kereslet nem idézi elő az áruhiánynak azt a mértékét, amelyet legalább a maga személyére nézve megelőzni vél. A keresletnek ez a végeredményben árupazarló készletfelhalmozása már azért is társadalomellenes, mert elsősorban a kisebb jövedelmű társadalmi osztályok ellátását nehezíti meg, amelyek az esztelen áruhalmozásban már korlátozott jövedelmeiknél fogva is alig vehetnek részt. Folytatólagos áremelkedés és gyorsuló áruhiány mellett az áremelkedéstől és áruhiánytól való félelem könnyen a pénz elértéktelenedésének tudatává csaphat át, még ha ezt a folyamatot a pénzmennyiség szaporítása nem kíséri is. Az árak le nem fékezett emelkedése aztán olyan helyzetet is teremthet, amelyben a pénzmennyiség szaporítása elkerülhetetlen szükséggé is válhatik. Ennek a kényszerűségnek is elébe vágunk tehát akkor, ha a folytatólagos áremelkedésnek útját álljuk.

Mivel az árak pénzértékben nyernek kifejezést és az áruforgalmat a pénz mennyisége közvetíti, az áremelkedések különböző fajtaiban a pénzmennyiségnek és a pénzforgalomnak lényeges szerepe van. A nemzeti termelés évi eredményét a nemzeti jövedelem vásárolja meg a forgalomban levő pénzmennyiség segítségével. A nemzeti termelésnek csak egészen kis hányada az, amely a pénz közbejötté nélkül a nemzeti jövedelmet élvezők kezére jut. Ha ezt a hányadot elhanyagolhatónak tekintjük, akkor a nemzeti jövedelem egész összege és a nemzeti pénzkészlet között szerves kapcsolatot tételezhetünk fel, amely szerint a nemzeti jövedelem összege középpontot foglal el a pénz mennyisége és a pénzforgalom nagysága között. Ha például egy ország rendelkezésére álló fizetési eszközök egész mennyisége 3 milliárd pengő és a pénzforgalom nagysága 48 milliárd pengő, akkor a kétfoldos hányadosa, 16, adja a pénz forgási sebességét. Ha pedig ez ország nemzeti jövedelme 6 milliárd pengő, akkor ennek az összegnek a pénzforgalom nagyságával alkotott hányadosa, 8, mutatja, hogy a fizetési forgalomban a nemzeti jövedelem egyes részei, mint termelési költségek, hányszor ismétlődnek meg.

A konjunktúras áremelkedésben a megélnékvált forgalom nagyobb pénzszükségletét a pénz forgási sebességének növekedése szolgáltatja. Csak amikor a változatlan pénzkészlet az áremelkedéshez képest a pénzszűke érzetét kelti, jelentkeznek a pénzmennyiség szaporításának feltételei is. A monetáris áremelkedés esetében természetesen a pénzmennyiség szaporításáé a vezetőszerp. A szaporodó pénzmennyiséggel emelkedő árak köztudattá teszik a pénz elértéktelenedését és a pénztől való menekülésnek ebből származó vágya kapcsolja aztán a pénzmennyiség szaporodásához a pénz forgási sebességének nagy megnövekedését. Ezzel az áremelkedés továbbhajtását is az utóbbi veszi át, úgyhogy a pénzmennyiség további szaporítása már lépést sem tud tartani a meggyorsult áremelkedéssel és ez az előrehaladt inflációban valósággal a pénzhiány érzetét kelti fel. A szovjetország infláció folyamán fordult elő például, hogy az elértéktelenedett papírpénz már a nyomtatási költségét sem fedezte. A német infláció legnagyobb papírpénzmennyiségének összértéke az infláció előtti pénzmennyiség arányértékének 1 százalékát sem érte el. Ez a nagymérvű elértéktelenedés csak a pénz forgási sebességének óriási megnövekedésével vált lehetségessé. A háborús gazdaság jellegzetes áremelkedése esetében mindenekelőtt sem a pénzmennyiség növekedésére, sem pedig a pénz forgási sebességének megnövekedésére nincsen szükség, hogy az áremelkedés egyáltalán lehetővé váljék. Elég hozzá az, hogy a nemzeti jövedelem összege nagyobb, mint az előállított fogyasztási javak mennyisége, változatlan árakon számítva. Ha ellenben a fokozatos áremelkedések kifejlesztik az áru-

hiánytól való félelem érzetét, akkor ez a pénz forgási sebességének növelésére is kihat. Mihelyt pedig az állam a hadianyagtermelés megvásárlásához szükséges fizetési eszközöket a nemzeti jövedelemből adó vagy kölcsön útján megszerezni nem tudja, akkor a pénzmennyiség szaporítását sem lehet elkerülni, aminek különben az áremelkedésekkel növelt pénzszükséglet is megteremti a tárgyi előfeltételeit. Így látjuk, hogy az áremelkedések különböző fajtaiban a pénzmennyiségnek és a pénz forgási sebességének különböző része van.

Minden áremelkedés viszonylagos hiánynak a jele az árukínálat oldalán. Minél inkább hiány ez abszolút értelemben is, annál inkább jogosult az áremelkedésnek ezt az állapotát egyben drágaságnak is nevezni. A drágaság leküzdésének feladata nemcsak az áremelkedések megakadályozásában, hanem a kínálathiány megszüntetésében is áll. A kínálathiány megszüntetése különben az áremelkedés megakadályozásának legeredményesebb módja. Amíg ellenben a háborús áremelkedések árrögzítéssel és jegyrendszerrel messzemenően mérsékelhetők, sőt elvben teljesen el is kerülhetők, a háborús áruhiány valamilyen mértéke jellegzetes és egyben elkerülhetetlen kísérőjelensége marad minden hadigazdálkodásnak.

NEUBAUER GYULA